

ndschriften niet
ei verzachtende
klaren, dat de
enz. van hand
n gelezen, dat
leesbaar waren.
et. Zij had in
t niet geschied-
aren gemaakt in
te handschriften
den alle eeuwen
kunnen worden
noeten" uit te
gen, geven we
nogen opnemen
n te werpen —
gedachte, dat
ben gehandeld,
en, dat er geen
achter het te
ndschriften der
noeten gezocht.
chedelijke nalatig-
olgen. Wij moe-
En het is een
nen gelijk zijn.
an het andere
breeuwsche, en
niet zoo aan-
e ermee in aan-
groote monnik-
weer op men-
chriften bezorg-
tratsesse te werk
es Heeren past-
ken, pleiten wij
zelf maar eens
rijven en wan-
corrigeren, zul-
ke gij hebt ge-
te eeuwen veel
en en dat deze
noesten worden
kunst nog niet
de schrijfkunst
mans. Houd er
op deze ma-
een dikteerde
nbt medebrengt
a vertellen, dat
wonderlijk af-
lijk, dat de af-
télal met elkan-
lijk is, is nog
schuld mag ook
nogen niet fata-
aal niet anders.
moest anders.
aan het „mo-
de kerk zichzelf
welke de bijbel
nelijke zorg voor
zijn er voor
elke aan de

En nu mag de kerk zich daarbij niet gerust neerleggen. Zij heeft eensdeels de mannen der wetenschap aan te moedigen om door een onverdroten onderzoek der afschriften te trachten den oorspronkelijken tekst weer op te sporen of althans zoo dicht mogelijk te naderen. Zij mag haar leden weleens opwekken om dit werk meer op prijs te stellen en voor hen, die het ter hand nemen te bidden, want gemeenlijk voelen de geloovigen niet welk belang hiermee is gemoeid en legt misverstand aan den goeden voortgang van dezen heiligen arbeid veel belemmering in den weg. Ook hier weer moet tegen de duisternis, die in ons is, worden gestreden, in Gods kracht.

Wat de kerk van vroeger eeuwen heeft verzuimd, moet de kerk van heden zooveel in haar vermogen is goed maken.

Of de schuld der kerk in deze geheel kan worden aangezuiverd, is Gode alleen bekend.

Maar in elk geval is zij niet van den plicht ontheven om er in energieken ernst naar te stroven.

En evenzeer heeft zij te zorgen, dat duisternheden in de door haar gebruikte vertaling de helderheid en duidelijkheid der Schrift zelf niet in den weg blijven staan om de zielen der geloovigen te beschijnen.

Vandaar ons herhaald pleidooi voor een verbeterde vertaling.

Uit het voorafgaande volgt, dat de vraag of door het een en het ander de Schrift zelf niet is verduisterd, misplaatst is.

Men kent de nauwe sloppen en stegen van een groote stad.

Veel bewoners daarvan zien vanuit hun venster nooit de zon.

In de kamers is het nimmer helder licht.

Mag men nu vragen of toch eigenlijk voor die arme menschen de zon zelf niet verduisterd is?

Ieder zal het recht tot zulk een vraag ontszeggen. Zij is al te dwaas.

Maar goed bezien is het even dwaas om te vragen of de Schrift zelf niet is verduisterd door de duisternheden, welke menschen in de afschriften en vertalingen hebben gebracht.

Die duisternheden zijn als het ware schotten, welke men tusschen de Schrift en ons heeft opgericht.

Misschien merkt gij op: maar wat hebben wij dan aan de helderheid der Schrift als menschen brokken muur hebben gebouwd, die ons van haar volle licht berooven?

Het beeld van den steegbewoner moge hierop het antwoord geven.

Die heeft aan de helderheid van de zon, al ziet hij haar niet aan den hemel staan, ontzaglijk veel.

Want daaraan dankt hij het, dat hij zijn vrouw en kinderen kan zien, kan lezen en zooveel meer.

Ware de zon zelf niet meer helder, dan zou ook dat niet mogelijk zijn.

En nu kozen we met opzet een beeld, dat wat donker gekleurd is.

Op die wijze spreekt het te sterker.

Maar gelukkig is de christen, die voor zijn bijbel zit, niet met zulk een slopewoner te vergelijken.

Want de duisternheden en in de handschriften en in de vertalingen als een muur te beschouwen, welke de zon der Schrift zelf aan ons oog onttrekt, gaat niet op.

De verschillen in de afschriften des bijbels zijn percentages zeer gering tegenover al de punten, waarop overeenkomst bestaat. Op de waarheden als geheel, hebben zij geen invloed.

Daarin aanbidden we weer de leiding van den Heiligen Geest.

Ondanks wij het door onze zwakheid ons in menig opzicht duister hebben gemaakt, doet Hij toch het licht der Schrift zelf onze ziel binnenvallen, al zijn er schaduwen.

Hetzelfde geldt van de vertalingen.

Zijn er vertalingen denkbaar, die de ziel in duisternis zetten, de vertalingen, welke gangbaar zijn in de historische landen, laten alle, zij het ook met grondverschil de zonnestralen der Schrift door.

Ook daaruit blijkt, dat de Geest de kerk niet heeft verlaten.

Dit mag ons gerust stellen, het mag ons nopens de verdere zorg omtrent de Schrift niet onverschillig stemmen.

Wie uit het licht is, verlangt naar het volle licht.

Hij bidde en werke, opdat de duisternheden worden weggevaagd en de nevelen optrekken.

Zoo kwamen we dan tot vierderlei konklusie:

1o. Door zwakheid en duisternheid van 's menschen zijde bij de zorg vanden bijbel komen er in de afschriften en verta-

lingen der Heilige Schrift ongetwijfeld duisternheden voor.

2o. Hierdoor wordt echter de helderheid der Schrift zelf in geen een deele verminderd.

3o. De duisternheden in de afschriften kunnen niet beletten, dat de helderheid der Schrift ons bereikt en verlicht, al zullen wij schaduwplekken vertoonen.

4o. De kerk des Heeren heeft dan arbeid te bevorderen, welke bedoelt door vergelijking der afschriften den aangenomen tekst en door betere overzettingen de vertalingen zooveel mogelijk van de besproken duisternheden in Gods kracht te zuiveren.

In de Donaulanden.

XVII.

Hoe te oordeelen over het Calvinisme in Hongarije? III.

De vergelijking tusschen Calvinisme in het heden-daagsche Hongarije en het Calvinisme hier te lande bij het begin van Kuypers optreden gaat m.i. niet geheel op, zoo schreef ik.

Ik geloof, dat in deze het Hongaarsche Calvinisme er wel wat minder gunstig voorstaat.

Welke oorzaken hebben hiertoe medegewerkt?

En dan meen ik dit te moeten voorstellen, dat het Calvinisme daar een geheel andere historie heeft gehad dan bij ons. Hoewel in ons land het Calvinisme nooit in dien zin nationaal is geweest, dat het kwantitatief de meerderheid van de bevolking uitmaakte, zoo heeft het toch zulk een kracht ontwikkeld, dat het ongeveer een eeuw lang de leiding heeft gehad en op onze natie haar stempel drukte. Historisch gesproken is Nederland een Calvinistische natie geweest, waarvan ook nu nog de sporen niet geheel zijn uitgewischt. Toen het Calvinisme hier kwam, werd de Lutherse reformatie op zij gedrongen, van eenigen invloed der Lutherse op de Calvinisten was geen sprake, het Calvinisme heeft zich hier zuiver kunnen ontwikkelen.

Maar in Hongarije ging het anders. Een deel van het land bleef aan de Lutherse reformatie getrouw en het Calvinisme werd omwillekeurig daarvan tot op zekere hoogte de dupe. In de kerkinrichting van de Hongaarsche Gereformeerde Kerk komen Lutherse Tendenzen aan het licht. Die is nooit konsekvent Calvinistisch geweest. In de leer daarentegen was het Calvinisme zichzelf. Anders had het ook niet zo lang kunnen standhouden. En het kan niet ontkend, dat in een zekere periode van de Hongaarsche geschiedenis het Calvinisme het overwicht bezat. Doch dat heeft slechts kort geduurd. De contrareformatie, een beweging, welke van de Roomsche kerk uitging om de reformatie te onderdrukken en zoo mogelijk ongedaan te maken, maakte hieraan een einde. Het Calvinisme had het zwaar te verantwoorden. En hoewel het hulp van God verkroeg hebbende, staat tot op dezen dag, heeft het toch nooit werkelijk nationale grondslagen kunnen leggen. Het vond steeds Rome als een macht van beteekenis tegenover zich. Onder de regeering der Habsburgers was de Roomsche kerk in aanzien en werd de Gereformeerde Kerk bij haar ten achter gezet. Eerst in den allerlaatsten tijd b.v. werd het traktement van de Gereformeerde bisschoppen enigszins in overeenstemming gebracht met dat van de Roomsche dignitarissen van dien naam. En nog altijd eischt de Hongaarsche grondwet, dat de Koning zal behooren tot de Roomsche Katholieke Kerk.

Heeft alzo het Calvinisme in Hongarije nooit zulk een breede nationale wortelvertakking gehad als hier, daarbij komt nog iets. De Gereformeerde Kerk in Hongarije heeft altoos in haar antifitische houding tegenover de Roomsche kerk volhard. Maar de leden van de Gereformeerde Kerk volgden dit voorbeeld niet. Zij hebben zich door huwelijk met de leden der Roomsche kerk vermengd. Het gemengde huwelijk (en dat bestaat dan hoofdzakelijk in een verbintenis van Roomschen met Gereformeerden) heeft zulk een uitbreiding verkregen, dat de voor eenige jaren vermoorde Calvinist graaf Tisza eens sprak: op het gemengde huwelijk is de Hongaarsche staat gebouwd.

De heillooze gevolgen der gemengde huwelijken zijn niet uitgebleven. Volgens betrouwbare inlichtingen is het lezen van de Schrift in Gereformeerde gezinnen geen gewoonte. Het publieke gebed van den huisvader evenmin. Het zijn weer uitzonderingen, waar men dit wel aantreft. Is het te gewaagd om dit zoo al niet uitsluitend dan toch in hoofdzaak

aan het gemengde huwelijk toe te schrijven? Waar Rome de schriftlezing aan haar loeken verbiedt, moet om den vrede te bewaren den bijbel in de huizen wel een gesloten boek blijven en verkeert men persoonlijk alleen in de kerk onder het bereik van Gods Woord. Wie kan de geestelijke schade berekenen, welke hierdoor is veroorzaakt? Het mag wel een wonder van Gods genade heeten, dat het Calvinisme er in Hongarije nog is en dat het zich hier en daar nog zoo heerlijk openbaart. Maar men zal wel gevoelen, dat het er in ons land vóór een zestig, zeventig jaren heel wat beter voorstond. Toen werd de Schrift in breede kringen dagelijks vaak driemaal onderzocht. In dit opzicht zijn we eer erop achteruit, dan vooruitgegaan. Wat hadden we hier een bijbelvaste vromen. En welke gaven des gebeds bleken vele eenvoudigen, wier kerkelijk besef allerminst in orde was, te bezitten! De Gereformeerde volkskracht was in sterke mate aanwezig. Zij wachtte alleen op leiding en organisatie. Maar in Hongarije is de Gereformeerde volkskracht veel zwakker. Dat kan ook niet anders. Alleen dichter leven bij het Woord kan hierin verandering brengen. Er is al een zekere kentering. Men hoort van bijbelkringen, welke zich op verschillende plaatsen hebben gevormd, van bijbelbesprekingen, welke hetzij door predikanten of hulppredikanten, hetzij door gewone gemeentelieden worden gehouden. Maar hoezeer wij ons hierover ook verheugen, op die wijze kan de geregelde Schriftlezing in de gezinnen toch nooit worden vervangen. Daarenboven verraden die bijbelkringen soms pietistische invloeden. De Bethanie-beweging b.v. wordt door zulk pietisme gekenmerkt. En ofschoon we persoonlijk tegenover deze beweging het standpunt zouden willen innemen: „verderf ze niet, want er is een zegen in“, kan het Calvinisme, wil het zijn karakter bewaren, er toch geen fusie mee aangaan.

Nog een andere oorzaak meen ik te zien.

Daarover nader.

Ter voorkoming van misverstand wil ik waarschuwen, dat men uit mijn woorden niet mag afleiden, dat ik voor de toekomst van het Calvinisme in Hongarije weinig hoop heb.

Het tegendeel is waar.

Ik wil alleen de werkelijkheid nuchter onder de oogen zien.

Zoo alleen kan met eenige juistheid worden bepaald, wat er voor Hongarije te doen valt.

Verkeerde wisselstand. I.

In het „Geref. Theol. Tijdschrift“ verdedigt Dr. van der Vaart Smit thans zijn gevoelen, dat de Doop niet alleen aan het kind, maar tegelijk ook aan de ouders wordt bediend.

Indertijd beloofden wij onze lezers van deze verdediging op de hoogte te zullen stellen.

Ondanks de bejegening, welke wij van Dr. v. d. V. S. ondervonden, zien wij hiervan niet af.

Wij zijn het aan onze lezers verplicht.

Bovenal dringt ons de waarheid tot spreken.

Nu kunnen wij wel vooruit voorspellen, dat hierop van het anonyme vulkaanje in de „N. R. Ct.“, dat zich aandient als „van Gereformeerde zijde“, „een Gereformeerd medewerker“, „onze Gereformeerde medewerker“ of iets dergelijks, een uitbarsting te wachten is, dat ons met steenen en modder zal trachten te bedekken. Wellicht opent het ook een kratertje in het „Alg. Handelsblad“.

Want welke verschillende standen deze anonymus in den loop der jaren, gelijk onzen lezers bekend is, ook hebbe aangenomen, hierin is hij zichzelf gelijk gebleven, dat ieder, die maar naar Dr. v. d. Vaart Smit wijst, door zijn steken, hetzij onder of boven water, getroffen wordt.

Hoezeer hij ook poseert als vredestichter — hij nam nog kort geleden „Timotheüs“ onderhanden, omdat dit blad uit de kwalifikatie „traditioneel geloovigen“ zeer terecht vijandschap proefde — en als man van nobele manieren, wanneer Dr. v. d. V. S. wordt aangevallen, zet hij het na maanden of jaren door allerlei genepigheden betaald.

Dit valt zelfs zoo op, dat meer dan één, toen wij ons eerste artikel in de onderhavige kwestie geschreven hadden, ons profeteerde: daarop zal de anonymus in „N. R. Ct.“ en „Handelsblad“ op de hem eigen wijze reageeren.

Ik heb iemand geantwoord: ik weet dat ook wel, zwijg gij stil.

Dan — voor de rommelingen van dit Etnetje mogen wij niet uit den weg gaan.

Intusschen willen wij Dr. v. d. V. S. het volle pond objectiviteit geven.

Ofschoon wij in een ander geval misschien dadelijk met de ontleding van zijn argumenten zouden be-

ginnen, willen wij in dit geval den schrijver zelf geheel laten uitspreken, hoeveel plaatsruimte hij ook kost.

Wij wenschen onze lezers in de gelegenheid te stellen eerst zelf hun oordeel te vormen.

Hier volgt dan de eerste en grootste helft van zijn apologie.

Een vierde hoofdpunt is de vraag, of het sacrament uitsluitend aan het kind bediend wordt, dan wel of de ouders inderdaad aan het sacrament deel hebben (door de herhaling hunner belijdenis n.l.).

De ouders deel of niet?

Op dit punt gewerd mij weinige steun en veel bestrijding.

De Hagen schreef: „dat het toch zoo duidelijk is, dat de ouders natuurlijk wel met den doop te maken hebben, trouwens ook heel de gemeente, maar dat het sacrament zelf toch alleen het kind geldt”. De Post schrijft: „De doop is alleen voor de persoon, die hem ontvangt, en, bij den kinderdoop, ook niet in 'taller-geringste voor de ouders”. Evenzoo laat zich uit D. K. S. Bouman: „Een sacrament, dat voor een deel door den een en voor een ander deel door den ander wordt genoten, kent de Heilige Schrift niet”. Idem Prof. Dr H. Bouman: „Nergens in Gods Woord of de belijdenis is er eenige grond aan te voeren, dat de ouders mede het sacrament ontvangen”.

Op dit punt is dus de taak voor mij niet gemakkelijker, des te minder nog, omdat mijn bestrijders wel verklaren, dat zij mijn idee niet juist achten, doch nalaten om de verbondsbegrip, die ik in dit verband trachtte te geven, grondig aan te tasten.

Laat ik trachten een korte toelichting ter adstractie van gevoelen te geven.

In de eerste plaats diene, dat uitspraken als van Prof. Bouman en als van De Post, als ware nergens in de Schrift, of de belijdenis of het doopsformulier of de Kerkenorde ook maar iets te vinden, dat steun biedt aan mijn gevoelen, toch wel letwat gewaagd is. Wat de Schrift betreft, reeds in het eerste Bijbelboek valt er alle nadruk op, ook daar, waar het niet over de besnijdenis van Abraham zelf gaat, dat God de besnijdenis aan Abraham gegeven heeft tot een verbondsteeken en zegel.

De besnijdenis geschiedt natuurlijk aan ieder individueel. Maar van den aanvang af, wordt deze verbondshandeling niet automatisch gezien, doch organisch als een handeling die het geslacht aangaat.

Voorts hebben mijn bestrijders dan wel zeer sterk heen-gelezen over een uitdrukking als bijv. in het doopsformulier, dat de doop dient „om ons en onzen zaden” Gods verbond te verzegelen. Vermoedelijk zijn er van deze uitdrukking diverse exegesen te geven, — dat moet wel — maar nu te zeggen, dat er nergens iets te vinden is, dat steun zou bieden aan mijn gedachte, is toch wel wat sterk gesproken. In het doopsformulier biedt de uitdrukking „om ons en onzen zaden zijn verbond te verzegelen” steun aan mijn meening.

Maar laat ons, zonder langer hierbij stil te staan, deze zeer belangrijke vraag direct dogmatisch trachten te benaderen. Ik begin dan met de nadere toelichting van de door mij gebruikte uitdrukking, dat de genade-wedden historisch en psychologisch „vermijdt” worden en ontleen tot dit deel een voorbeeld aan het artikel van De Post.

De Post zegt: „dat de doop van een volwassene den

kinderdoop insluit, omdat tegelijk het zaad van zoo iemand gebelijd is, zoodat de kinderen, die hij voortbrengt recht hebben op den doop, hetwelk zich zelfs uitsprekt tot de reeds geboren kinderen, wanneer die nog klein zijn” (spatiëring door mij, V. d. V. S.). Tracht men zich te realiseren, wat dit laatste beduidt, zoo is duidelijk, dat de grond voor den doop van zulke kinderen niet uit de eigenlijke geboorte uit geloovige ouders ontleend is, immers bij de geboorte waren de ouders nog „ongeloovig”, doch veeleer steunt op de verbondsgedachte in brederen zin des woords, en deze verbondsrelatie tusschen ouders die geloovig worden en hun reeds eerder geboren kleine kinderen alleen dan als reëel gedacht kan worden, in dien men zich die verbondsrelatie, losgedacht van het feit der fysieke geboorte, historisch en psychologisch vermitselt denkt. Zeker, ik ontken niet, dat de Heere God de ziel en den arbeid der ouders niet noodig heeft, om het zieleleven van kinderen in het rechte pad te leiden. Een enkel opponent, die hier mischien reeds bij voorhaat het ketterij zou ruiten, ontvangt bij voorbaat de verzekering, dat ik de onmiddellijkheid der genadewerking Gods geenszins ontken en daar ook geen oogenblik over denk. Er is een „ordering van Melchizedek” en een „ordering van Abraham”. En de eerste gaat naar de vrijmacht Gods altoos door. Maar ook de tweede gaat altoos door. En handelen we over den doop, dan belijden wij daarbij te weten van de ordening van Melchizedek, doch ons kerkelijk handelen en met name ons doopen geschiedt niet op grond der ordening van Melchizedek (de verhoorden dingen zijn voor den Heere onzen God, Deut. 29: 29) niet „op grond van” de wedergeboorte, noch ook op grond van de onderstelling der wedergeboorte, maar op grond der geopenbaarde dingen naar de ordening van Abraham. En over de laatste uitsluitend, omdat zij tot de geopenbaarde dingen behoort en ter zake den grond voor den doop biedt, hebben wij bij het nasporen der verbondsrelaties gelijk God de Heere die, naar het verbond van Abraham gezwoeren, tusschen „U en Uw zaad na U” leggen wil, hier te handelen. Deze relatie is een organische relatie, een relatie van ziel tot ziel en van leven tot leven, psychologisch en historisch. En daarin ligt de begripelijke grond van een doop, als in het hier besproken voorbeeld bedoeld. Onze kinderen zijn niet „in Christus geheiligd” omdat God dat nu eenmaal zoo wil en zonder dat Hij daarbij de brug legt van de ouders naar het kind, doch de Heere wil het en werkt het tegelijkertijd en doet dit niet alleen in den onmiddellijken maar ook in den middellijken weg. Natuurlijk is er verband tusschen het onmiddellijke en het middellijke. Een diepe en voorzichtige analyse zou dit in het licht hebben te stellen. Maar zonder in het subtiel dezer gedachtenruiter verder door te dringen, mag voor dit oogenblik wellicht geconstateerd, dat „naar de ordening van Abraham” deze historische en psychologische Vermijteling der genadewerking er (ook) ongetwijfeld is en in de leer van den doop aandacht verdient.

Vanzelf voert zoo de gedachtengang tot de toepassing van de verbondsbegrip, die in het bovenstaande opgesloten ligt, op de bediening van het sacrament.

In het sacrament is tusschen tweeërlei, n.l. het „teeken en zegel” en de „beteekende zaak”, of eigenlijk tusschen drieërlei, het „teeken en zegel”, de „beteekende zaak” en de „conjunctie”, de „verbinding” tusschen die beide te onderscheiden. En volgens de Geref. dogmatiek behoort dit tweeërlei of drieërlei tot het gezamenlijke wezen van het sacrament.

Kan ik dus aantoonen, dat wat door mij ter zake in „Vragen aangaande den H. Doop” betoogd werd onder dit tweeërlei of drieërlei thuis behoort, dan heb ik het vereischte bewijs geleverd en mijn opponenten weerlegd.

Nu zou het artikel — toch reeds rijklijk groot — te uitvoerig worden, indien ik daartoe van veel dogmatiek dogmengeschiedtlich citaten samenbracht. Men veroorloof mij voorhands slechts Calvin uit den ouderen tijd en Dr H. Bavinck uit den eigen tijd te citeren.

Calvin sluit zich in zijn sacramentsleer zeer sterk bij Augustinus aan en geeft bijv. in de 2de uitgave van de institutie (Instit. 1539/43, 16, 7) Augustinus' opvatting en eigen systeem in kern door middel der volgende uitspraak weer: „Augustinus docuit verum efficaciam in sacramento proferri, non quia dicitur sed quia creditur”. Non quia dicitur, sed quia creditur! Niet omdat het gesproken, maar omdat het geloofd wordt!

Laat ons deze klassieke uitspraak letterlijk en naar de volle betekenis trachten te nemen. D.w.z. er is in het sacrament tweeërlei (Calvin en Augustinus beide: een signum visibile, een zichtbaar teeken, en een res coelestis spiritualis, een geestelijke, hemelsche zaak. Bij den doop is het signum visibile het water. Dit wordt aan het kind bediend. Daarover is geen verschil. Het sacrament echter wordt pas sacrament, wanneer het zichtbare teeken verbonden is met de geestelijke, hemelsche zaak (res coelestis spiritualis). En deze verbinding komt uitsluitend tot stand door het „quia creditur”, d.i. indien en omdat en voorzover het met een persoonlijk geloof wordt aanvaard. De betekende zaak is in der waarheid hemelsch, het teeken is in der waarheid zichtbaar en aardich (dit is de scheiding van het tweeërlei, door Calvin zoo sterk mogelijk geadstrueerd), het sacrament als genademiddel is er echter pas, als deze beide onvermengbare elementen door het geloof verbonden worden. Bij het avondmaal kan het „eten” slechts geestelijk door het (persoonlijk) geloof geschieden; een lichamenlijk eten en een eten door de ongelovigen (manducatio oralis et indignorum) is uitgesloten. Ontbreekt de aanvaarding door het persoonlijk geloof, dan was er geen sacrament. Tot het wezen van het sacrament behoort, behalve de hemelsche betekende zaak en het aardische teeken en zegel, het (persoonlijk) geloof, dat beide verbindt. Aan de actio Gods (de actio a parte Dei, zie „Vragen aangaande den H. Doop”) beantwoordt de geloofsbelijdenis van den mensch. En slechts zoo wordt de strenge scheiding van „figura” en „veritas” (van teeken en betekende zaak) tot „conjunctie”, tot verbinding en is er een sacrament. God biedt door het instrument zijn genade aan, doch dit „offerre” (aanbieden) wordt alleen tot „accipere” (aannemen) indien een persoonlijke geloofshandeling de aangeboden genade aanvaardt. Slechts dan is er een sacrament, als aan het persoonlijk aanbieden van Gods zijde (door het instrument) een persoonlijk geloofsaanvaarden beantwoordt. Elders drukt Calvin het weer zoo uit: „Soli jam Deo illam (gratiam) nihilominus acceptam refero, utemque mediis ab ipso ordinatis utar. Coniunctum quidem Dei gratiam sacramentis esse fateor, non tempore, non loco, sed quatenus vas fidei quisque affert, ut quod illic figuratur obtineat”.

Gewoonlijk wordt in de dogmatiek (ook door Calvin) geleerd, dat het wezen van het sacrament uit tweeërlei bestaat, res en signum, betekende zaak en teeken. Men vatte echter wel in het oog, dat dan onder „betekende zaak” door Calvin (en de Geref. dog-

matiek) et als de sul geloof, zoc hominis, veel recht een driel Gods, he sacrament persoonlijk ment aan Dat beide in dit verl gesproken edne „res” een recht onderschei betekende tekende z a a d erk mitering. Ik geloof theorie het als recht handhaaft Een enk hij het loz zoeer noodi kenne en

Voor wij Van groot tamelijke be helans niet

„Hangt d die haar on Dienaar, me de preek?”

Zoo luidt naar het oc trouw, zijn vraag van

Hij licht b stemming on trich aan t het uitsluite van den pr

Ik heb h Moet ik werpen, en

heut, die n en onwaars Ik wil be ik in 't daged van den sg

Ik weet n Hier heb

seiner Mutte als wollten / Keine Kla

Orak gewor Leben an e Lippen. Kei mit Gott in Liebe, die r

Er will si dass er ang Die letzte 3 er lassen, geproft hat

Mit schwa wegt er se „Weib, si End wied

„Sieh, de Dann war die Umarm noch, wie s gehabt, von

Dann war Nun ware geglaubt ha Was blieb Der Vater Wo bist

Er versue Brust zu la fiel es heral Narkens ze zurückzuwer schlägt. Der aufgerissener Licht aus d

Schein verlo Die Welt

Het komi kan een ni Duitsland ook eerter behandelen,

POPULAIR-WETENSCHAPPELIJKE SCHETSEN

Iets over het beeld van Jezus in de moderne literatuur.

door

W. M. LE COINTRE.

VII.

In heel het verband van deze stichtelijke en populair-wetenschappelijke literatuur, betreffende den persoon van Jezus, kunnen wij ook niet passeeren de pogingen, aangewend om het leven van Jezus, in zijn ontwikkeling en totaliteit, voor ons te plaatsen, afgeslakt dan nu van de betekenis en waarde, door ons aan dergelijke pogingen toe te kennen, al hopen wij met een enkel woord toch ook daarover nog wel iets te zeggen. Wij willen allereerst ook hier maar weer iets laten zien van wat in den jongsten tijd op dit gebied geproduceerd is.

Zeer bekend is het werk van den Basler Prof. Paul Wernle „Jesus“¹⁾, door hem bedoeld als meerpositieve tegenhanger tegenover zijn vroeger, louterkritisch en overwegend-negatief geschrift over de bronnen van Jezus' leven. Wernle wil geen geschiedenis van Jezus vertellen, maar de hoofdzaak grijpen van Jezus' wezen en werk. Hij helpt daarbij, dat ook hij vroeger het zuiver wetenschappelijke ten opzichte van deze materie lieft overschiet en dat de correctie daarvan bij Jezus zelf is te vinden, in de Evangelien. Merkwaardig is, wat hij in dit verband in zijn „Vorwort” zegt: „Es ist im Grunde etwas Erfrischendes, sich gegenwärtig zu halten, dass wenn alle unsere kleinen und grossen „Leben-Jesu“ im Staub vermodern, Jesus selber in den Evangelien immer wieder frei und souverän sich an den Menschenherzen legitimieren und sie zwingen wird, immer wieder tiefer und gerader von ihm zu denken“²⁾. Zijn gedachten groepeerst Wernle in een viertal hoofdstukken, alzo, dat hij achtereenvolgens handelt over „Volkstum und Eigenart”, waarbij o.a. „Der Babelglaube Jesu” ter sprake komt en in 't algemeen zijn eigenaardige plaats in het Jodendom zijner dagen. Dan over „Der Gottesglaube” sprekend, gaat hij Jezus' verhouding tot het nationale Gods-geloof na en laat zien het nieuwe in Jezus' geloof aangaande God. In

„Der Mensch und die Forderung Gottes” teekent hij Jezus als degene, die de wet volbracht, waarna dan de eigen „Forderung Jesu” aan zijn volk en de afwijking van Zijn boodschap ter sprake worden gebracht. In het vierde hoofdstuk concentreert het zich dan alles rondom „Die Botschaft vom kommenden Gottesreich”. Maar het slot hoofdstuk is, m.n. wat ons dool aangaat, wel het voornaamste, „Jesus der Christus” getiteld, waarbij in den brede over de Messiasgedachte gehandeld wordt en al wat daarmee samenhangt. Aan het slot staat dan „Das Problem des leidenden Messias” en „Der Ausgang des Lebens Jesu”, waarbij ook in 't kort de eerste gemeente in 't bijzonder als „Messias”-gemeente gekarakteriseerd wordt en het Christendom bovenal als Christus-religie met nadruk gelaudhaft. In schoone slotwoorden eindigt dit boek. Beluister dit woord maar (en bedenk daarbij, dat 'in oorsprong gezegd werd tot het Duitse volk: „Es ist gar nicht zu sagen, wie trostlos arm die Welt wurde, wenn Jesus aufhörte, den Glauben und die Liebe der Menschen immer wieder auf sich zu ziehen. Von ihm aus zieht immer wieder der Friede und die Freude in die Menschenherzen ein in eine Kunst so vom Kampf zerrissenen und an wahrer Freude so armen Welt“³⁾. En zijn laatste woord luidt: „Er hat uns Menschen auf der Erde den Vater im Himmel gebracht und hat uns zur Bruderliebe Mut und Freude gegeben. All das strömt unaufhörlich von ihm aus und fahrt fort, Menschen mit ihrem Gott und untereinander zu verbinden, sobald sie selbst von Jesus gewonnen sind. Dadurch hat er uns das Himmelreich auf die Erde gebracht, noch nicht das vollkommene und ewige, aber das Himmelreich mitten in Kampf und Not, in Leid und Schuld des Erdenlebens, mit dem Ausblick auf die grosse Ewigkeit und mit der Kraft und Liebe des schon gegenwärtigen Gottes“⁴⁾.

Van geheel anderen aard is het werk van Johannes Lepsius: „Das Leben Jesu“⁵⁾. In een „Nachwort” karakteriseert de schrijver zelf zijn werk als volgt: „In den vorliegenden beiden Bänden habe ich das Leben Jesu, wie es mir als seelisches Erlebnis vor Augen steht, erzähle und auf Grund langjähriger Quellenforschung in die Wirklichkeit von Ort und Zeit hineingezeichnet. Meine Anschauung von den „Quellen des Lebens Jesu” wird in zwei weiteren Bänden entwickelt

werden“⁶⁾. Bij een korte samenvatting van zijn inzichten ter zake, blijkt dan, dat hij, bij zijn vaak afwijkende voorstelling der dingen, zijn positie neemt in de z.g. Urtext der Evangelien. Als Wernle wil ook hij zeer speciaal schrijven, zoo, dat ook „Nicht-fachleute” zijn beweringen kunnen genieten.

Wek een geweldige plannen deze schrijver destijds (in '18) had, moge blijken uit zijn mededeeling, dat het onderhavige werk door hem nog maar gedacht is „als erste Abteilung einer zusammenhangenden Untersuchung und Darstellung der Ursprünge des Christentums”. Het geheel zou dan de volgende deelen omvatten:

1. Das Leben Jesu.
2. Die Quellen des Lebens Jesu.
3. Die Apostel.
4. Die Quellen der Apostelzeit.
5. Das Werk Jesu und die Umwege der Geschichte.

Eerst in dit 5-tal als gesloten geheel zou dan Lepsius kijk op het wezen van het Christendom zijn weergegeven. Wat dan zijn „Das Leben Jesu” aangaat: het is verdeeld in 5 boeken. 't Eerste is getiteld „Die Anfänge” en voert ons naar Bethleem, Nazaret, Horeb, Bethabara, Kana, Bezeza. Het tweede boek speelt in Galilea, het derde in Jerusalem, het vierde in Jericho, terwijl in het slotboek „Das Ende”, naar vanzelf spreekt, Judas, Kafafas, Pilatus hun rol spelen en Gethsémané en Golgotha betreden worden en graflegging en opstanding des Heeren worden verhaald.

Ge vindt hier een poging tot reconstrueering van Jezus' leven in een doorlopend verhaal, dat op zichzelf zeer lezenswaard genoemd mag worden, maar gedrukt wordt, zoodat uitteraard onvermijdelijk is bij heel dit genre, door het bezwaar van de persoonlijke vlie des schrijvers, die veelal, bij het reconstrueeren, in fantasie verloopt.

Ter kenschetsing citeer ik een gedeelte van het hoofdstuk over Golgotha:

„Zwei Gestalten kommen durch den staubverfinsterten Raum heran. Der Umriss eines Tuchs, um ein schmales Haupt und einen schlanken Hals geschlagen, tracht vor ihm auf. Sein Herz schlägt heftiger. Ein Wort, das er sprechen will, erstirbt auf seinen Lippen. Die feuchten Wimpern zucken: er schliesst die Lider.

Als er sie wider öffnet, sieht er das gramvolle Auge

mij ter zake in
ogd werd onder
dan heb ik het
in opponenten

kelijk groot —
van veel dog-
menbracht. Men
lijnt uit den
den eigen tijd

leer zeer sterk
in de 2de n.l.
16, 7) Augu-
stus door middel
us discit verbi
n quia dicitur
I quia creditur
dat het geloof

terlijk en naar
w. z.: er is in
gustinus beide-
en, en een re-
molische zaak
ater. Dit wordt
verschil. Het
t, wanneer het
stelijke, hemel-
leze verbinding
qua creditur".
t met een per-
ekende zaak is
ken is in der
is de scheiding
sterk mogelijk
demiddel is er
are elementen
Bij het avond-
door het (per-
melijk eten en
entio oralis et
e aanvaarding
is er geen
sacrament be-
e zaak en het
ijk) geloof, dat
io a parte Dei,
seantwoordt de
chts zoo wordt
„veritas" (van
etie", tot ver-
it door het in-
fferre" (aan-
nemen) indien
angeboden ge-
sacrament, als
le zijde (door
aanvaarden be-
weer zoo uit-
nus acceptam
s utar. Con-
amentis esse
enus vas fidei
btineat".

ok door Cal-
sacrament uit-
ende zaak en
dat dan onder
le Geref. dog-

van zijn in-
bij zijn vaak
positie neemt
Werne wil
ook „Nicht-
m.
rijver destijds
ledeeling, dat
naar gedacht
angenden Un-
des Chris-
n deelen om-

r Geschichte,
dan Lapsus
weergegeven.
t: het is ver-
die Anfänge"
h. Bothaburn,
Galilea, het
o, terwijl in
recht, Judas,
Isémané en
en opstan-

ueering van
d op zichzelf
naar gedrukt
is bij heel
onlijke visie
trueren, in

n het hoofd-
verfisterien
en schmales
gen, tanchi
Ein Woel,
Lippen. Die
e-Lider,
mvolle Auge

matiek) steeds zowel het objectieve aanbod der genade als de subjectieve aanvaarding der genade door het geloof, zowel de actio a parte Dei als de actio a parte hominis, worden samengevat. Men kan dus met evenveel recht zeggen, dat in het wezen van het sacrament een driërlei is te onderscheiden: a. de handeling Gods, het daadwerkelijk aanbod der genade in het sacrament; b. de handeling des menschen, de bewuste, persoonlijke geloofsaanvaarding van de in het sacrament aangeboden genade, en c. het teken en zegel. Dat beide eerste „handelingen" (herhaaldelijk wordt in dit verband met nadruk van handelingen, actiones, gesproken!) echter als één worden samengevat in de één „res", de beteekende zaak (het Verbum Dei), is een recht Augustinische—Calvinistische gedachte. Het onderscheiden van slechts tweeërlei, res en signum, beteekende zaak en teken, is, mits men nu ook de „beteekende zaak" in haar objectief-subjectieven aard erkent, zeker niet een minder gelukkige formulering.

Ik geloof met de gegeven citaten en toelichting mijn theorie ter zake in „Vragen aangaande den H. Doop" als recht Calvinistisch en Gereformeerd te hebben gehandhaafd.

Een enkele schreef, dat hij zich „de oogen uitwreef" bij het lezen mijner theorie. Nu, dat blijkt dan ook wel meer noodig geweest te zijn. Deze verbaasde lezer herkent en erkent thans zijn oude Institutie.

Voor wij verder gaan één verzuchting.
Van groot respect voor zijn bestrijders en van betamelijke bescheidenheid getuigt deze laatste zinsnede behalve niet.

HEPP.

GEESTELIJKE ADVIEZEN.

„Hangt de zegen van de bediening des Woords voor die haar ontvangen samen met den persoon van den Dienaar, met zijn voordracht en met de kwaliteit van de preek?"

Zoo luidt — met eenige wijziging, maar die, ook naar het oordeel van den inzender zelf, naar 'kvertrouw, zijn bedoeling nog te beter uitdrukt — een vraag van een onzer lezers.

Hij licht haar volgenderwijs toe: „Dikwijls wordt mijn stemming onder 't luisteren van meest aan bedorven door 't zich aan mij opdringende gevoel van conventionalisme, het uitsluitend letten op voordracht, verstandelijkheid van den predikant, enz.

Ik heb hier veel over nagedacht.
Moet ik me losmaken van die gevoelens, ze verwerpen, en uitsluitend letten op de goddelijke waarheid, die in de meest gebrekkige, mogelijk onzuiver en onwaarachtig uitgesproken preek ligt?

Ik wil het graag, maar kan het niet. Evenmin als ik in 't dagelijksche leven het gesprokene los kan maken van den sprekenden persoon.

Ik weet niet, hoe hieruit te komen."

Hier hebben we een bij uitstek praktische vraag.

seiner Mutter zu ihm aufgeschlagen. Auge fällt in Auge, als wollten Abgründe des Schmerzes in einander stürzen.

Keine Klage um den Sohn, der aller ihrer Träume Grub geworden ist und nun ein jammervoll verfehltes Leben an einem Schandpfahl endet, kommt über ihre Lippen. Kein Vorwurf, keine Bitterkeit, kein Rechten mit Gott in ihrem Herzen. Nur Liebe noch, letzte Liebe, die mit ihm sterben möchte.

Er will sich zu ihr niederbeugen. Er hat vergessen, dass er angenagelt ist, und reißt an seinen Wunden. Die letzte Menschenseele, die er halten möchte, muss er lassen, die Mutter, die den Glauben an den Sohn gepflegt hat, um seine Liebe zu behalten.

Mit schwachem Hauch der eingezwungenen Brust bewegt er seine Lippen:

„Weib, sieh, dein Sohn."

Und wieder nach einer Pause zu dem Jünger:

„Sieh, deine Mutter."

Dann wandte er das Haupt zur Seite und löste leise die Umarmung seiner Seele von der ihren. Er hörte noch, wie seine Mutter mit dem Jünger, den er liebte, von dannen ging.

Dann war es still.

Nun waren sie alle fortgegangen, alle, die an ihn geglaubt hatten.

Was blieb ihm noch?

Der Vater lässt mich nicht allein.

Wo bist du, Vater?

Er versuchte sein todträges Haupt an des Vaters Brust zu lehnen. Schwer, wie ein lebloser Klumpen, fiel es herab. Ein Schmerz, als ob die Sehnen seines Nackens zerreißen wollten, zwang ihn, das Haupt aufzubzuwerfen, sodass es krachend an den Balken schlug. Der Schmerz weckt ihm alle Sinne auf. Die aufgerissenen Augen sturten in das Leere. War alles Licht aus der Welt gewichen? Hatte die Sonne ihren Schein verloren?

Die Welt steht im Gericht¹⁾.

Het komt mij voor, dat ik nu het beste releveeren kan een uiterst merkwaardig werk, dat in 1925 in Duitschland verscheen (al zijn er na Lapsus' geschrift ook eerder boeken verschenen, die dezelfde materie behandelen, maar die ik liever een eigen plaats geef,

Ze raakt een conflict met de persoonlijkheid en het optreden van den Dienaar des Woords, en met inhoud, vorm en voordracht van de preek, waarmee heel wat ernstige hoorders, ook zonder dat ze er zich zoo helder van bewust werden, als onze inzender, zullen te worstelen hebben, en — waarvan de duivel en ons eigen arglistig hart ijverig gebruik maken om de kracht van de bediening des Woords bij ons te breken.

't Zal me daarom verblijden, als ik er iets toe zal kunnen bijdragen, dat conflict op te lossen of althans iets te verzachten.

De kern van de vraag is dan, of er verband is tusschen den zegen van de bediening des Woords voor die haar ontvangen en de persoonlijkheid van den Dienaar, zijn voordracht en de kwaliteit naar vorm en inhoud van zijn preek.

Deze vraag nu, moet m.i., zonder eenigen twijfel, bevestigend worden beantwoord.

Dit volgt met noodzaak uit het feit, dat onze God Zijn Woord niet rechtstreeks, niet op een onmiddellijke wijze, maar middellijk tot ons doet komen.

Tusschen ons en het Woord ligt, ook al komt die bij het rechte, bij het geloofige hooren niet in ons bewustzijn, omdat het geloof allen afstand doet wegvallen — inderdaad een lange weg.

Buiten ons; want het Woord Gods moest eerst te boek gesteld, toen de eeuwen door bewaard, vervolgens vertaald, toen door den prediker bestudeerd en ingedacht, in zijn predikatie verklaard en toegepast, en ten slotte door hem uitgesproken worden, vóór het in den vorm van de preek ons kon bereiken.

Doch dan bovendien ook nog in ons; want als de preek uitgesproken wordt, moet het door het intermediair van de stem van den prediker en van ons eigen gehoor onder ons bereik komen.

En ook daarmee trof het nog niet zijn doel.

Om tot zijn doel te komen, vraagt het den dienst van onze aandacht, van ons verstand, van de kennis der waarheid, die het bij ons veronderstelt, en daarmee van ons geheugen en ons nadenken, ook van onze verbeelding, i.e.w. van heel het apparaat van onzen geest. En dan eindelijk — wat hier overigens buiten beschouwing blijft — moet er nog zijn het geestelijk contact, dat de Heilige Geest bewerkt in den weg des geloofs.

Het Woord Gods, benadert ons derhalve — en daar wilde ik nadruk op leggen — niet onmiddellijk en, ook niet werktuigelijk, maar middellijk en langs zielkundigen weg.

En uit deze verbinding van het middellijke en het zielkundige in den weg, dien het neemt, volgt noodzakelijk, dat de persoonlijkheid van den prediker, en

ik bedoel: „Leben Jesu in Palestina, Schlesien und anderswo", van Joseph Wittig, destijds nog R.-K. priester. Zijn boek is al spoedig op den index geplaatst en hijzelf in '26 geëxcommuniceerd, omdat hij, wat hij schreef, weigerde te herroepen.

Dit boek is genoemd „der überkonfessionelle Jesus-Roman". Bij de eerste uitgave werd het o.m. van deze woorden begeleid: „Das „Leben-Jesu"-Buch von Joseph Wittig steht unter den Zeichen des Wortes: „Was wir erfahren haben, das bezeugen wir". Nicht was andere erfahren haben, will der Verfasser bezeugen; auch nicht, wie es nur auf dem Wege gelehrten Studiums erfahren hat, sondern wie ihm Jesus im Geist und Leben begegnet ist. Deshalb stellt sich sein Buch ganz ausserhalb der „Leben-Jesu"-Bücher, die in unseren Bibliotheken sind. Es wird zu einem Stück Selbstbiographie, zu einem Ausschnitt heimischer Kultur und Religionsgeschichte, sprengt aber zugleich die alten Gesetze, denen solche Dinge unterliegen. Die Geschichte eines Menschen mit Jesus will es erzählen, ein Evangelium von dem, was ein Mensch heute mit Jesus erlebt, will es sein"²⁾.

In het eerste hoofdstuk „Evangelium" spreekt de auteur o.m. van de methode zijner Leben-Jesu-Geschichtsschreibung. Ik citeer het volgende: „Das Leben Jesu kann man auf dreifache Weise mitteilen: erstens, indem man die Lebensgeschichte Jesu Zeile für Zeile liest, seine Worte und Schicksale ganz lebendig der betrachtenden Seele vorstellt und mit reichem Gemut Anteil an seinen Freuden und Leiden nimmt; zweitens, indem man ihm nachfolgt als einem grossen Lehrer und Meister des Lebens; drittens, indem man mit ihm zusammenwächst und aus ihm hervorwächst wie die Rebe aus dem Weinstock, indem man also mit ihm eins wird, sein heiliges Fleisch und Blut genieszt und seinen Geist empfängt, indem man durch den Glauben an ihn zu einem anderen Christus neugeschaffen wird, so dass man wie St. Paulus sagen kann: „Nicht ich lebe, sondern Christus lebt in mir".

Nur die dritte Weise ist eigentliches Leben. Wer sie erwählt, wird auch nach der zweiten Weise leben, aber doch ganz anders, als wer nur nach der zweiten Weise leben wollte. Er wird auch, wenn es ihm möglich ist, die erste Weise pflegen, aber nur so, wie ein gereifter Mann die Erinnerungen aus längst ver-

dat ook inhoud, vorm en voordracht van de preek voor onze stichting niet zonder beteekenis kunnen zijn.

Is de persoonlijkheid van den prediker ons sympathiek en boezemt ze ons vertrouwen in, is de inhoud van zijn preek rijk genoeg om onze belangstelling te wekken en onze aandacht gespannen te houden, is de vorm boeiend en de voordracht natuurlijk en levendig, dan helpt en steunt ons dat alles in wat onzerzijds eerste voorwaarde is, om met vrucht voor onze ziel te hooren.

Is er, omgekeerd, bij ons geen vertrouwen in den persoon van den prediker, of is hij ons om gebreken, die we in hem ontdekten niet sympathiek, maakt zijn optreden den indruk, dat hij meer aan zichzelf denkt dan aan zijn hoorders en aan de boodschap, die hij hun heeft te brengen; is zijn preek arm, zijn gedachten gang onordelijk, zijn stijl slordig, zijn voordracht onverzorgd, of opgeschroefd — dan staat di alles onze eigene werkzaamheid tot recht hooren en daarmee den zegen van de prediking bij ons in den weg.

In zoover is er dus wel terdege verband tusschen den persoon door wien en de wijze waarop het Woord verkondigd wordt, en den zegen van de prediking bij de hoorders.

Dit legt ons, predikers, een ontzaglijke verantwoordelijkheid op. En het is goed, en we mogen er dankbaar voor zijn, dat vragen als die we nu bespreken, er ons aan herinneren. Ze maken er ons opmerkzaam op, dat als de prediking niet de vrucht draagt, die we begeeren, er minstens zooveel reden is om er ons zelve op aan te zien, als de schuld ervan op onze hoorders te werpen.

Wie de waarheid zoo verpakt, dat de geadresseerde in de verzoeking komt, haar als een monster-zonderwaarde af te wijzen, zal het zwaar te verantwoorden hebben bij die hem de doorzending toevertrouwde.

Doch hier moet nu dadelijk aan toegevoegd, dat de geadresseerden hebben toe te zien, dat ze niet om gebreken in de verpakking de waarheid zelve afwijzen. Er is hier doorgever en afzender.

Precies, als bij een cadeau, dat Vader of Moeder hun kind, op zijn verjaardag, door bemiddeling van een derde doen toekomen.

Beter gezegd: precies als bij een boodschap, die onze Koningin door middel van een harer hofbeambten, tot ons zond.

Om de slordige verpakking van den winkelier, zullen we Vaders of Moeders cadeau niet weigeren in ontvangst te nemen.

En om den persoon van den hofbeampte onzer Koningin of om zijn onhandig optreden tegenover ons, zullen we H. M.'s boodschap niet afwijzen.

gangener Zeit eht und pflegt und treulich aufbewahrt. Jeder Tag, den er neu erlebt, ist ein neuer Tag im Leben Christi. Immer Neues wird er sagen können von seinem Zusammensein und Einssein mit Christus, wie Christus in ihm lebt und in ihm wirkt. Was er sagen kann, wird immer zusammenklingen mit den alten Evangelien. Wenn er es aber — dankbaren Herzens — sagt, wird es sein wie ein neues Evangelium. „Was wir selbst gesehen und erfahren, das bezeugen wir"³⁾.

Nu begrypt ge, dat we hier een i.e.g. zeer origineel en eigenaardig boek voor ons hebben en welk een „Evangelium" en welk een verwonderlijk „Jezus-beeld" ons hier geïskend wordt! Wittig handhaaft, op zijn manier, het „eenmalige, weltgeschichtliche" karakter van het leven van Jezus, zooals het eens op Palestina's bodem is verloefd, maar verhaalt het, immediant, verweven met het eigen, heel het huidige, moderne leven. Zijn eenig doel is, de mysteriën van het rijk Gods te doen kennen, daaraan wordt alles ondergeschikt gemaakt. Hij presteert het zoodoende b.v. ook om uit de gelijkenissen van het Evangelie, zelf nieuwe gelijkenissen te scheppen (zie: „Das Gleichnis vom Erlenbaum und vom Wasserfall"⁴⁾).

Het is mij niet mogelijk U in een klein citaat te doen kennis maken met Wittig's wijze van beschrijving, we zouden daartoe minstens ééne, afgeronde geschiedenis in haar geheel moeten overnemen, wat wij uiteraard moeten nalaten. Maar, waarschijnlijk zult ge, met een en ander, toch wel eenig idee gekregen hebben van dit wonderlijk verhaal van het leven van onzen Heere, Jezus, den Christus.

Een volgend maal van ditzelfde genre nog nader:

¹⁾ Zweiter, durchgesehener Abdruck, Tübingen, Verlag von J. T. B. Mohr (Paul Siebeck) 1916.

²⁾ A.w. pg. 1X.

³⁾ A.w. pg. 307.

⁴⁾ A.w. pg. 308.

⁵⁾ Erster Band, Der Tempsverlag in Potsdam, 1917. Zweiter Band, 1918.

⁶⁾ A.w. dl. II, pg. 374.

⁷⁾ A.w. dl. II, pg. 337/339.

⁸⁾ De eerste uitgave verscheen in Verlag Joseph Kösel & Friedrich Pustet in Kempten. Ik citeer naar de uitgave van Leopold Klotz-Vorlag, Gotha, 1937. Zie „Begleitwort", pg. VII.

⁹⁾ A.w. dl. I, pg. 5/6.

¹⁰⁾ A.w. dl. I, pg. 92/6.